

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

ОГЛЯДИ ЛІТОПІСУ ЛЮБОВІ НАРОДНОЇ

5 червня виповнюється 100 років з того часу, як у першому народному музеї Кобзаря, так званій Тарасовій світлиці (відкрита в 1884 році), з'явилася книга для запису вражень поетових шанувальників, які приходили вклонитися його священній могилі.

Її появи ми завдячуємо вірному охоронцеві Шевченкової могили, талановитому педагогу, журналісту Василю Степановичу Гнилоцирову. Спершу він сам робив записи про відвідувачів, а ті з них, які хотіли висловити своє враження від перебування біля місця вічного спочинку поета, робили записи на сторінках "Кобзаря", що лежав на столі в Тарасовій світлиці, лишали автографи на хресті, на ґратках огорожі навколо могили.

І Василь Степанович за порадою такого ж палкого шанувальника Тараса Шевченка, як і він, В. П. Науменка замовляє спеціальну книгу, яка була виготовлена 1893 року. Та, на жаль, з'являється вона в Тарасовій світлиці лише через чотири роки — у 1897 році, тому що місцева влада забороняла зробити це раніше.

Василь Степанович сам і розпочав цю книгу словами Тараса Шевченка (Уривок із послання "І мертвим, і живим..."):

...І всі мови
Славянського плоду —
Всі знаєте. А своєї
Дастьбі... Колись будем
І по-своєму глаголать,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже —
Оттоді ми заходимось

.....
Чи так, батьку, отамане?
Чи правду співаю?

Т. Г. Шевченко

А нижче Василь Степанович дописав:

Виливаю свою душу
Твоїми словами...

О. Гавриш

О. Гавриш — це його псевдонім, під яким він, хоч і рідко, але друкувався.

Підком зрозуміло, чому саме такими словами розпочав він цю першу книгу вражень у Тарасовій світлиці. Адже він бачив, що більшість із тих записів, які робили люди на огорожі, на сторінках "Кобзаря" були зроблені російською мовою. А він дуже любив свою рідну українську мову, що була, за словами його учня Якіма Єрмоласва, його святинєю. Тому, починаючи першу книгу вражень такими словами, він ніби націлював Кобзаревих шанувальників робити записи в книзі українською мовою.

Перегорнувши першу сторінку, на звороті читаємо запис, зроблений іншою рукою: "Зауважимо, що сливе у кожного, хто одвідує могилу нашого національного генія, виникає неначе б потреба занести й своє імення і сим висловити те почуття, яке обгортає його на сім місці. Не маючи призначення до цього місця, люди відважувалися навіть псувати помника, огорожу, стіни в хаті, "Кобзаря" і т. ін.

Такі відвідини чинили велику шкоду і на багатьох людей наводили сум, що люди наші не вміють шанувати, як треба свого великого пророка. Бажаючи запобігти цьому лихові, уклінно просимо шановних земляків з більшим поважанням відноситись до нашої національної святині, а хто хоче, хай запише своє імення у сю книгу, що раз у раз лежатиме на столі в Тарасовій хаті".

Підпису немає, а трохи нижче, але вже іншою рукою написано "Камаровський". Зрозуміло, що це прізвище ніякого відно-

Обкладинка книжки О. Варавки

шення до вищезгаданого запису не має. Тоді ж хто зробив його? Вдалося встановити, що його зробив не хто інший, як Володимир Павлович Науменко. І це цілком логічно, адже ці два палкі шанувальники великого Кобзаря постійно разом турбувалися про його могилу та Тарасову світлицю.

За сто років зібралось понад 70 томів цього своєрідного літопису Тарасової гори. Книги до 1917 року зберігаються в рукописному відділі ЦНБ ім. Вернадського, а книги після 1917 року — в науковому архіві музею Кобзаря в Каневі. Їх сторінки списані різними людьми, в різний час. Перечитуючи ці незвичайні записи, стає зрозумілим, ким був Тарас Шевченко для народу і яка була велика його любов до поета. Але зрідка траплялись записи не зовсім вдалі, беззмістовні. І це, звичайно, викликало обурення у Кобзаревих шанувальників. Про окремих із них мені і хотілося б сказати.

Першим, хто звернув увагу на невідлі записи у першій книзі вражень, був наш земляк, відомий український педагог, історик, літератор-публіцист Олексій Олександрович Андрієвський. Завжди, коли він приїздив у своє рідне місто, він відвідував і могилу свого улюбленого поета Тараса Шевченка. Бачачи його могилу в занедбаному стані, він дуже боляче це переживав. Майже після кожного приїзду до Канева він пише до газет сповнені суму і тривоги матеріали.

Обкладинка книжки "Із книги народної шани"

Як палкого шанувальника Тараса Шевченка Олексія Олександровича до глибини душі обурює поведінка окремих людей біля його могили та деякі записи, залишені ними у книзі вражень. Про це він і пише на сторінках цього своєрідного літопису Тарасової гори: "Прошу посетителів не писати нічого постороннього, не касаючогося личности покойного, а если не можете, то ограничьтесь только подписью..." А на іншій сторінці, звертаючись до "випадкових шанувальників" поета, Андрієвський пише: "Если Вы, Г. "туристы" преимущественно "каневские", придете сюда с благой целью помолиться за душу человека, так сердечно любившего свой край и народ и поклониться его праху, то всякий почитающий его память, отнесется к Вам с глубоким уважением, в противном случае, т. е. если Вы придете только для развлечения и пустого времяпрепровождения, то всякий вас ругнет, как это видно из надписей в этой книге. Не правда ли?".

Не міг лишитися байдужим до беззмістовних записів й інший наш земляк уродженець Канівського повіту, відомий український диригент і композитор О. А. Кошиць. В своєму записі від 6 червня 1898 року він пише: "Серце болить, як дивився на оці нікчемні марання ледачих брехунів... Бідні убогі люди! Бідна Україна, котру оці ледарі називають своєю ненькою. Бідна й твоя слава, Тарасе Батьку! ...Прости Батьку Тарасе..."

Та чи не найбільш ґрунтовний аналіз записів у першій книзі вражень (1897—1901 рр.) зробив Ф. П. Матушевський —

український політичний і громадський діяч, публіцист, уродженець Черкащини (м. Сміла). Він неодноразово приїздив вклонитися священній могилі Кобзаря, а про це засвідчують його записи, автографи на сторінках книги вражень. Так, у записі від 18.06.1898 року він пише: "Не вважаючи на просьбу тих людей, що завели цю книжечку, з "більшим поваженням відноситись до нашої національної святині", наш земляки, на превеликий жаль, поведуться в цій святій місці не так, як би личило їм поводитись, що показується з часом глузливих, а то й огидних написів, що ображають почуття не тільки українця, а взагалі кожної порядної людини..."

Пізніше Ф. Матушевський ще повернеться до теми відвідувачів Кобзарєвої могили та їхніх записів на сторінках книги вражень. І в 1903 році у журналі "Киевская старина" опублікує статтю "Відвідувачі могили Т. Г. Шевченка". В цьому ж році стаття вийшла окремою брошурою. В ній автор спершу звертає увагу на тих відвідувачів, для яких "немає нічого великого, нічого святого". Далі він розповідає значно більше про тих людей, які приходять до Кобзарєвої могили за покликом серця. Наводить цілий ряд хвилюючих записів.

Подібний аналіз записів у другій книзі вражень за 1904—1906 роки (книги за 1902—1903 роки не збереглися) зробив теж уродженець Черкащини (с. Колодище Тальнівського району) відомий український літературознавець, історик, фольклорист, шевченкознавець Василь Миколайович Доманицький. Він був палким шанувальником

Тараса Шевченка, багато і плідно працював над вивченням життя і діяльності українського поета, зокрема над текстологією його "Кобзаря". В 1907 і в 1908 роках за найактивнішою участю і під редакцією В. Доманицького в Петербурзі вийшло повне критичне видання "Кобзаря". В 1907 році вийшло також одне з найбільших літературних досліджень Василя Миколайовича "Критичний розелід над текстом "Кобзаря".

Про любов і повагу В. Доманицького до Тараса Шевченка свідчить і те, що він часто приходив до могили улюбленого поета. Про одне із таких перебувань на Тарасовій горі він і розповів у статті "На Шевченковій могилі", надрукованій у газеті "Рада" 15.IX.1906 року під псевдонімом "Н. Т." Вже на початку статті автор пише: "Шоразу, коли я приїжджаю на Україну, доводиться бувати мені на могилі нашого великого поета Т. Г. Шевченка. От і сього літа довелось мені там побувати..."

Далі він розповідає про те, яке враження справила на нього книга відвідувачів, що лежала на столі в Тарасовій світлиці. Як і його земляка — попередника Ф. Матушевського, Василя Миколайовича дуже вразили на сторінках цих книг беззмисловні записи. Звертаючись до їх авторів, у статті він пише: "Чи знають такі добродії хоч шонебудь про Шевченка? Хто він був? Яку жив і де жив? За що постраждав? І чому це на могилу його за тисячі верстов люди приїжджають? Ні, якби вони знали, то їм би скоріше руки повсихали, ніж вони наважуються отаке писати".

Та, на щастя, в книзі, яку гортав В. Доманицький, було більше доброзичливих записів, і це його порадувало. Він пише: "...Є записи, і таких значно більше, які показують, що й справжні сини України приїздять на могилу свого Батька і вчителя задля того, щоб побожно поклонитись його кісткам. І якоесь ясніше стає на душі і хочеться вірити, що Шевченко не дурно криваві сльози лив, кари тяжкої зазнавав за "найменшого брата."

Закінчує свою статтю Василь Миколайович так: "Книжка ця — то відгомін каламутних і чистих хвиль "житейського моря"... І хвилі ті — одні і другі котяться безупину, одна другу попереджаючи. Минеться негода, ушухне буря — і море стане знову лагідне з водою чистою та прозорою..."

На превеликий жаль, не всі книги вражень збереглися до нашого часу, як уже згадувалось вище. Відсутні вони і за 1911—1913 роки. Та я впевнена, що на їх сторінках можна було б знайти багато цікавих записів.

Детальний аналіз книги вражень за 1917—1921 зробив безпосередньо наш зем-

ляк, уродженець м. Канева, відомий український письменник О. П. Варавва (О. Кобець). В 1924 році, працюючи в редакції журналу "Нова громада" в Києві, під час відпустки у своєму рідному місті Каневі, йому в руки потрапила ця книга, яка зберігалася у канівському сільбуді. 1924 року в журналі "Нова Громада" в декількох номерах з'являються чотири окремі розділи нарисів "Прочани на могилі Т. Г. Шевченка". А в 1929 році Інститут Тараса Шевченка в серії книжок, присвячених Держзаповіднику "Могила Т. Г. Шевченка", видає окремою брошурою дослідження О. П. Варавви "Прочани на могилі Т. Шевченка" (Ця книжечка представлена в одному із залів музею).

Спершу Олексій Петрович дає загальну характеристику книги вражень. Він наголошує на тому, що вона має не зовсім охайний вигляд, бо "побувала, очевидно, в руках десятків тисяч людей". Потім вказує на те, що чимало сторінок зовсім відсутні і що починається книга з 28 травня 1917 року. Нині ця книга зберігається в науковому архіві музею Кобзаря на Тарасовій горі. Вона нараховує 247 аркушів, або 494 сторінки. Але, дякуючи Олексію Петровичу, ми довідуємось, що ця книга мала набагато більше сторінок: "На восьми сотнях сторінок книжки, серед десятків тисяч записів, підписів, нотаток...", — пише автор. Виходить, що в цій книжці відсутні 306 сторінок. Вони зникли. Ось чому ми не можемо відшукати в цій книзі автографи М. Грушевського, В. Винниченка, А. Левицького та багатьох інших видатних митців України, які в ці роки приходили до Шевченкової могили.

З невеличкої брошури О. П. Варавви ми дізнаємось також про долю книги вражень за 1914 рік: "...в Каневі був ісправник Жезелевський, який особливо після свята 100-х роковин дуже уподобав був навідуватися на могилу та щільно виривати з книжки всяку "крамолу", мабуть по начальству її відправляючи".

А ще наш земляк говорить про те, що на відміну від попередніх книг вражень у цій майже не зустрічається "крамольних" записів. "Найбільше вражають у теперішній книзі, — пише Олексій Петрович, — записи-скарги на те, що на Україні діється, майже чи не на кожній сторінці читаємо одноманітне:

Ой, Тарасе, батьку мийий
Встань із домовини,
Та подивись, що діється
Тепер на Україні:
Знов пани кують кайдани..."

Далі автор наводить цілий ряд записів, які засвідчують те, що люди почали усвідомлювати своє становище, усвідомлювати "з ким і проти кого йти".

Дана брошура О. П. Варавви становить для нас велику цінність тим, що у ній можна знайти багато записів, які в даний час відсутні в книзі вражень за 1917–1921 роки.

Більш детальний аналіз записів із книг вражень, починаючи з 1897 і по 1964 рік, зробив у своєму дослідженні відомий український літературознавець В. К. Костенко "Стежки до Кобзаря", К., 1964 р. Автор не тільки наводить записи із книг вражень, він робить соціологічне дослідження відвідувачів Тарасової гори, розповідає також про історію Шевченкової могили про вшанування пам'яті поета, особливо в ювілейні 1961 та 1964 роки.

Велику роботу щодо вивчення цих своєрідних літописів Тарасової гори провели наукові співробітники Шевченківського національного заповідника в м. Каневі. Їх спільна праця завершилася тим, що у видавництві "Промінь" (м. Дніпропетровськ) двічі видавалася книга "Із книги народної шани" у 1976 та у 1989 роках. Передмову до них писав відомий український письменник, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка О. Т. Гончар. "Цей своєрідний літопис Канівської гори, — пише він, — відтворює взаємний народних мас і генія, що сам є вершинним виявом творчих можливостей і життєвої снаги народу..."

Виквіти палкої народної любові до Кобзаря, людські сповіді, роздуми, клятви, струмені емоцій глибоких і чистих почуттів братерських, інтернаціональних — усе поєдналося в цьому документі часу, що ним промовляє сама епоха".

Нині наукові співробітники музею Кобзаря підготували вже третє, доповнене видання цієї своєрідної книги. Будемо сподіватись, що, незважаючи на скруту, це видання побачить світ.

Paica ТАНАНА

Канів